

Demonstratievrijheid binnen HO-instellingen

Binnen Nederlandse universiteiten en hogescholen zijn sinds oktober 2023 demonstraties georganiseerd naar aanleiding van de Israëlische militaire interventie in Gaza.¹ Daarop hebben de Vereniging Universiteiten van Nederland (UNL) en de Vereniging van Hogescholen (VH) op 14 mei 2024 een gezamenlijke Richtlijn Protesten gepubliceerd.² Ze hebben elf uitgangspunten geformuleerd voor het beleid dat zij menen te moeten voeren jegens studenten, personeelsleden en bezoekers die op de terreinen en/of in de gebouwen van hun onderwijsinstelling gebruik maken van hun grondwettelijke recht tot vergadering en betoging (de zgn. demonstratievrijheid ex artikel 9 GW). Het komt erop neer dat de instellingen onder strikte voorwaarden bereid zijn een vreedzame betoging op hun terreinen **te gedogen**.

Een maand later (13 juni 2024) publiceerden de docenten en onderzoekers van De Jonge Akademie (DJA/knaw) een kritische reactie op deze richtlijn.³ Gezien de maatschappelijke rol van de universiteit, niet alleen productie en overdracht van wetenschappelijke kennis maar ook ontwikkeling en uitwisseling van maatschappelijke ideeën, mag men volgens DJA van de universiteit verwachten: (1.) dat zij het recht tot het organiseren van een betoging binnen haar eigen territorium beschermt en verdedigt en dat zij (2.) de uitoefening van dat recht ook actief faciliteert en ondersteunt. Die heilige plicht gaat dus veel verder dan gedogen-tegen-wil-en-dank. In de navolgende twee paragrafen tracht ik dat DJA-standpunt iets verder uit te werken.

1. Bescherming en verdediging van de demonstratievrijheid

1.1 Men kan de grondwettelijke demonstratievrijheid vrijblijvend met de mond belijden, maar dat wordt pas echt geloofwaardig als een onderwijsinstelling uitdrukkelijk verklaart dat zij het recht van studenten en personeelsleden erkent om *binnen haar eigen territorium* demonstraties te organiseren.⁴ Zo is er in de USA sinds 1967 een Joint Statement on Rights and Freedoms of Students die breed onderschreven wordt.⁵ Eén van de bepalingen luidt: “Students and student organizations (...) should always be free to support causes by orderly means that do not disrupt the regular and essential operations of the institution.” Door zo’n document in de eigen reglementen op te nemen en daarnaar in het lokale Studentenstatuut te verwijzen, kunnen Amerikaanse onderwijsinstellingen laten zien dat de demonstratievrijheid geen gunst is, maar een recht dat uitdrukkelijk door hen erkend wordt. Een vergelijkbare benadering trof ik in een Nederlands studentenstatuut aan:⁶ “De grondrechten zoals geformuleerd in de Nederlandse grondwet zijn binnen [onze onderwijsinstelling] van overeenkomstige toepassing. In het bijzonder wordt praktisch vorm en invulling gegeven aan de grondrechten van vrijheid van meningsuiting, vergadering en pers.”

1.2 De grondwettelijke demonstratievrijheid kent twee regiems: de demonstraties op openbaar terrein en die op particulier terrein en in (al dan niet particuliere) gebouwen.⁷ De demonstraties op openbaar terrein vallen onder de jurisdictie van de gemeentelijke overheid en worden gereguleerd door de *Wet Openbare Manifestaties*. De demonstraties op particulier terrein en in gebouwen vallen onder de jurisdictie van de eigenaren en huurders van de particuliere terreinen en van de gebouwen. Als universiteiten en hogescholen de grondwettelijke demonstratievrijheid wezenlijk erkennen binnen hun eigen territorium, moeten zij er alles aan doen om te voorkomen dat de organisatoren van vreedzame demonstraties de indruk krijgen dat demonstranten gecriminaliseerd worden. Daartoe zou elke instelling een demonstratiestatuuut moeten opstellen, met een bijlage waarin verduidelijkt wordt hoe de *kadastrale grenzen* liggen tussen haar particuliere territorium enerzijds en het openbare territorium van de Gemeente anderzijds. Verder zou zij in dat statuut moeten garanderen dat vreedzame demonstranten niet tuchtrechtelijk gestraft of onderhands benadeeld worden vanwege hun deelname aan een vreedzame demonstratie en dat hun persoonsgegevens

¹ Zie ook de Kamerbrief over “de veiligheid op universiteiten en hogescholen n.a.v. de protesten over de situatie in Gaza” d.d. 31/5/2024. Url:

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2024Z09497&did=2024D22395

² https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/506/original/Richtlijn_protesten_UNL_en_VH_14052024.pdf?1715776200 (14/5/2024).

³ *Reactie De Jonge Akademie op UNL-richtlijn protesten universiteiten*. Url: <https://dejongeakademie.nl/publicaties/2751730.aspx> (13/6/2024)

⁴ Zie ook: <https://www.amnesty.nl/content/uploads/2024/05/202404-Statement-demonstraties-op-onderwijsinstellingen.pdf?x82004> (april 2024)

⁵ <https://www.aaup.org/report/joint-statement-rights-and-freedoms-students>

⁶ Onderwijsgroep Lentiz (Vlaardingen, 2018), *Studentenstatuut MBO*. Url: https://www.lentiz.nl/assets/uploads/sites/2/2019/07/Studentenstatuut_V5.0_dec18.pdf

⁷ <https://demonstratierecht.nl/>

niet geregistreerd worden.⁷ Die garantie is eens te meer van belang daar de wetgever het dragen van gezichtsbedekkende kleding binnen het territorium van onderwijsinstellingen verboden heeft.⁸

1.3 Voor de bescherming en verdediging van de demonstratievrijheid is tevens van belang dat universiteiten en hogescholen duidelijk definiëren wat verstaan wordt onder de demonstratievrijheid. Het gaat om het recht van een collectivum (bestaande uit twee of meer personen) om in het openbaar uiting te geven aan bepaalde opvattingen die bij het collectivum leven, op zodanige wijze dat relevante anderen (het publiek, de publieke media en de eventuele specifieke geadresseerden) van die opvattingen kennis kunnen nemen en een indruk kunnen krijgen door wie (en door hoevelen) die opvattingen worden aangehangen. Een demonstratie straalt eensgezindheid uit en heeft dus een wezenlijk andere bedoeling dan een debat tussen voor- en tegenstanders van bepaalde opvattingen.

1.4 Een vierde aandachtspunt voor de bescherming en verdediging van de demonstratievrijheid binnen universiteiten en hogescholen is dat men dient te verduidelijken wie van die demonstratievrijheid gebruik kan maken. Mogen ook buitenstaanders, die noch tot het personeel noch tot de ingeschreven studenten behoren, aan een demonstratie deelnemen? Of is het zelfs acceptabel dat een demonstratie door buitenstaanders georganiseerd wordt? De Grondwet doet daar niet moeilijk over.⁹ Het zou immers nogal raar zijn als gewone burgers niet tegen een bedrijf mochten demonstreren wanneer bijvoorbeeld de volksgezondheid ten gevolge van de bedrijfsvoering geschaad wordt. Evenmin zou iemand er in de jaren 1960 of 1970 van opkijken als gewone burgers bij een uitgeverij of universiteit demonstreerden voor een culturele en academische boycot tegen de apartheidspolitiek van ons broederland Zuid-Afrika.¹⁰ Het demonstratierecht kent weinig harde beperkingen, maar demonstrerende buitenstaanders zullen de academische autoriteiten vermoedelijk wel tegen zich in het harnas jagen als ze zich toegang verschaffen tot academische gebouwen of tot academische terreinen die met hekken, slagbomen en pascontroles van de buitenwereld zijn afgesloten.

2. Actieve facilitering en ondersteuning van de demonstratievrijheid

Behalve uitdrukkelijke erkenning van de demonstratievrijheid binnen het territorium van de universiteiten en hogescholen bepleit DJA dat de instellingen de demonstratievrijheid van hun personeelsleden en studenten ook actief faciliteren en ondersteunen. Het gaat hier immers om de uitoefening van grondrechten binnen de democratische samenleving, waarop niet alleen de burgers 'verticaal' aanspraak kunnen maken jegens de Staat, maar ook de leden van kleinere samenlevingsverbanden 'horizontaal' jegens hun bestuurders en jegens elkaar. De grondrechten moeten worden gekoesterd aangezien zij de basis vormen van de *checks and balances* die essentieel zijn voor de evenwichtige verdeling van de macht. Uit de onderstaande voorbeelden blijkt dat de grondrechten van personeelsleden en studenten best serieus worden genomen door de universiteiten en hogescholen:

- Het stelsel van bestuurlijke participatie en medezeggenschap van personeelsleden en studenten (artikel 4 GW) is wettelijk geregeld, maar wordt ook doelbewust gefaciliteerd en ondersteund door de universiteiten en hogescholen zelf.
- Het recht om verwaarloosde beleidspunten te agenderen (artikel 5 GW) wordt in dat stelsel redelijk gefaciliteerd en ondersteund.
- De persvrijheid (artikel 7 GW) wordt binnen universiteiten en hogescholen gefaciliteerd en ondersteund door de financiering van (onder meer) een universiteits- of hogeschoolblad met een redactiestatuut waarin de journalistieke onafhankelijkheid van de redactie gegarandeerd wordt.
- De vrijheid van vereniging en vergadering (artikel 8 en 9 GW) wordt bevorderd door gratis zalen en werkruimtes ter beschikking te stellen voor allerlei extracurriculaire bijeenkomsten en voor verenigingsbesturen.

Maar uit de tekst van de *Richtlijn Protesten* blijkt in geen dele dat de instellingen geneigd zouden zijn binnen hun eigen territorium ook initiatieven tot de uitoefening van het grondwettelijke recht van demonstratie actief te faciliteren en ondersteunen. Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan de volgende voorzieningen:

2.1 Voorzieningen op de campus die geschikt zijn voor het houden van demonstraties, bijvoorbeeld verkeersvrije pleinen of weiden en een podium voor sprekers.

⁸ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gezichtsbedekkende-kleding-in-de-media-boerkaverbod/vraag-en-antwoord/waar-geldt-het-verbod-op-gezichtsbedekkende-kleding>

⁹ Zie ook https://www.amnesty.nl/content/uploads/2022/11/AMN_22_33_demonstratierecht-onderdruk.pdf?x80481 (november 2022)

¹⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Boycot_van_de_apartheid_in_Zuid-Afrika

2.2 Aanplakborden (en wellicht ook een website) waarop organisatoren hun demonstratie kunnen aankondigen en hun boodschap gedurende een bepaalde periode gedetailleerd kunnen uitdragen.

2.3 Beschikbaarstelling van AV-apparatuur om de boodschap tijdens de demonstratie over het voetlicht te krijgen.

2.4 Beschikbaarstelling van afzettingen en ordebewakers die tot doel hebben een aangemelde demonstratie te beschermen tegen verstoringen door eventuele tegendemonstranten.

2.5 Het geven van deskundig advies (c.q. deskundige begeleiding) om te voorkomen dat de demonstratie uit de hand loopt.

2.6 De bereidheid van instellingsbestuurders en vertegenwoordigers uit medezeggenschapsorganen om, namens de instelling, als stilzwijgende belangstellenden/geadresseerden bij demonstraties aanwezig te zijn en om eventuele petitie's, aangeboden door de organisatoren, in ontvangst te nemen en door te geleiden naar de geadresseerde gremia.

3. De demonstratie als aanzet tot discussie en debat

DJA beperkt zich in haar reactie niet tot een pleidooi voor bescherming/verdediging en facilitering/ondersteuning van de democratische demonstratievrijheid binnen de universiteit. Volgens DJA moet de demonstratievrijheid in een wijder perspectief worden geplaatst door de universiteit of hogeschool: het beleggen van een demonstratie moet worden opgevat als een verzoek van de demonstranten om hun boodschap in discussie te brengen binnen de onderwijsinstelling en over de voors en tegens van hun boodschap te debatteren; om de aangedragen kwestie grondig te analyseren en gedegen meningsvorming te bevorderen; en om zo mogelijk ook oplossingen van de aangesneden problemen te ontwerpen of de kwestie rijp te maken voor bestuurlijke agendering.

Maar daaraan gaat vooraf dat de onderwijsinstelling in haar demonstratiestatuu't uitspreekt dat haar missie ruimer is dan het produceren en overdragen van wetenschappelijke kennis: dat zij binnen de instelling ook ruimte wil scheppen voor discussie en debat over maatschappelijke, politieke en beleidsonwerpen. In dat verband verwijst DJA met instemming naar een recent NRC-artikel van de hoogleraren Bod, Breuker en Robeyns.¹¹

Wes Holleman

weblog onderwijs, 27-6-2024

<https://onderwijsethiek.nl>

¹¹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2024/05/15/kan-de-universiteit-weer-een-universitas-worden-a4198938>